

У 2006

1358 14

ҚАЗАҚСТАН

КАЗАХСТАН
KAZAKHSTAN

I

ФОТОШЕЖІРЕ ФОТОЛЕТОПИСЬ PHOTOANNALS

ҚАЗАҚСТАН

КАЗАХСТАН

KAZAKHSTAN

ФОТОШЕЖІРЕ ФОТОЛЕТОПИСЬ PHOTOANNALS

I

Қ 18 Қазақстан. Фотошежіре. Казахстан. Фотолетопись. Kazakhstan. Photoannals.
Том 1
– Алматы: RUAN, 2005 – 128 бет. (қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде)

ББК 63.3 (5 Қаз) я 6

ISBN 9965-9804-3-8

Қ 0503020905
00(05)-05

ISBN 9965-9804-3-8 – (Т. 1)

ISBN 9965-9804-2-X

Альбомда Қазақстанның тарихы, мәдениеті мен этнографиясына арналған таңдаулы мұрағаттық фотосуреттер көрсетілді. Альбомның бірінші томында Қазақстан тарихының кеңеске дейінгі кезеңі қамтылды. Көптеген фотосуреттер тұңғыш рет жарияланып отыр. Бұл кітап Қазақстан тарихына ден қоюшы барша бұқара көпшілікке арналған.

АЛБОМ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МӘДЕНИЕТ, АҚПАРАТ ЖӘНЕ СПОРТ МИНИСТРЛІГІ
АҚПАРАТ ЖӘНЕ МҰРАҒАТ КОМИТЕТІНІҢ БАҒДАРЛАМАСЫ БОЙЫНША ШЫҒАРЫЛҒАН

АЛБОМ ВЫПУЩЕН ПО ПРОГРАММЕ КОМИТЕТА ИНФОРМАЦИИ И АРХИВОВ
МИНИСТЕРСТВА КУЛЬТУРЫ, ИНФОРМАЦИИ И СПОРТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

THE ALBUM IS PUBLISHED WITHIN THE FRAMEWORK OF THE PROGRAM
OF THE INFORMATION AND ARCHIVES COMMITTEE
AT THE MINISTRY OF CULTURE, INFORMATION AND SPORT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН

КАЗАХСТАН

KAZAKHSTAN

ФОТОШЕЖІРЕ ФОТОЛЕТОПИСЬ PHOTOANNALS

I

RUAN

АЛМАТЫ, 2005

ҚҰРАСТЫРУШЫЛАРДАН

Адамның тереңдетілген дүниетанымының нәтижесі болып саналатын фотография осы процесті одан әрі тереңдете түскен басты құралдардың бірі. XIX ғасырдың бірінші жартысында ойлап табылған ғылыми-техникалық жаңалық ретінде физика ғылымының дамуына революциялық ықпал жасаған фотография өнері қоршаған ортаны жеке қарастыруға мүмкіндік беретін қолайлы да танымал қаруға айналды.

Басылымның мақсаты қазіргі заманғы ғылыми-техникалық прогрестің бөлінбес арсеналы саналатын фотографияның даму тарихын көрсету емес. Қолдарыңыздағы бұл альбом – біздің тәуелсіз жас мемлекетіміздің жаңа және ең жаңа тарихының «қас қағым сәттерін» көпшіліктің назарына ұсыну талабынан туған тың дүние. Әрбір кадр – уақыт айғағы... Өткенге сапар... Болашақтың ауыр да азапты жолы... Ең алдымен, бұл – қысқа ғана уақыт ішінде толып жатқан қайғы-қасіретті басынан өткеріп, тар жол, тайғақ кешкен қазақ этносының фотошежіресі. Мұның бәрін фотокейіпкерлердің жүздерінен көруге болады. Болмыстары бақытты да еркін, парасатты өмірге деген құштарлыққа толы жандар. Басымызды иіп тағым ететін бабаларымыз. Еліміздің жаңа тарихын жасап жатқан замандастарымыз...

Фотоальбом үш кітаптан тұрады. Олардың әрқайсысы қазақ тарихының жеке кезеңдеріне арналған: революцияға дейінгі кезең, кеңестік жылдар және егемендік кезіміз. Бұлай бөлу деңгейі мен сапасы әртүрлі фотографиялардың бейнелік интонациясы мен мағыналық ерекшеліктерін ашуға мүмкіндік берді.

Бұл басылым кітап беттеріндегі өзіндік фотокөрме ретінде ойластырылғандықтан, тарихи зерттеу еңбегі ретінде қарастырылуы мүмкін емес. Құрастырушылардың ең басты мақсаты, ең алдымен, әр түрлі коллекцияларда жинақталып қалған көптеген дүниелердің біршама бөлігін жарыққа шығарып, оқырманмен таныстыру болды. Альбомда, негізінен, Қазақстанның XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап бүгінгі күндеріне дейінгі фотошежіресін жасаған есімдері белгісіз фотографтардың еңбектері пайдаланылды. Компьютерлік өңдеудің арқасында олардың көпшілігі графикалық қалпына келтірілді.

Осындай кадрларды өзінің атын шығару үшін емес, Уақыттың сипатын сақтау үшін жасаған Белгісіз суретшінің шығармашылығына ризашылығымыз шексіз.

Басылымның композициялық тұтастығын құрауда Уақыт жалғастығын сақтауға көмектескен көзі тірі авторларымызға да мың да бір алғыс дегіміз келеді.

Фотоальбомды құрастыруға көмек жасағаны үшін біз *Қазақстан Республикасының мемлекеттік орталық мұрағатының, Қазақстан Республикасының дыбыс жазу және кинофотоқұжаттары мемлекеттік орталық мұрағатының, Қазақстан Республикасының мемлекеттік орталық мұражайының, Қазақстан Республикасының ұлттық кітапханасының, Қазақстан Республикасының ұлттық академиялық кітапханасының, Қазақстан Республикасының президенттік мәдени орталығының, Қазақстан халықтары Ассамблеясының* басшылары мен қызметкерлеріне, сондай-ақ, фотосуреттердің жеке коллекцияларының иелері мен біздің ісімізге қолдау көрсеткендердің баршасына шынайы алғысымызды білдіреміз.

ОТ СОСТАВИТЕЛЕЙ

Фотография, являясь результатом углубления познания человеком мира, сама стала одним из главных инструментов, еще более углубившим этот процесс. Как научное и техническое изобретение, сделанное в первой половине XIX века и оказавшее в дальнейшем революционное воздействие на развитие физической (да и всех видов) науки фотография, вместе с тем стала одним из самых популярных и доступных каждому человеку орудий индивидуального рассмотрения окружающего мира.

Перед изданием не ставились вопросы отражения истории развития фотографии, как самостоятельного инструментария, входящего в арсенал современного научно-технического прогресса. Фотоальбом, который Вы сейчас держите в руках – попытка представить вниманию общественности «остановившиеся мгновения» новой и новейшей истории нашего молодого независимого государства. Каждый кадр – свидетельство времени... Поход в прошлое... Трудный и выстраданный путь в будущее... Это фотошежере – фотохроника, прежде всего, казахского этноса, перенесшего за столь короткое время множество катаклизмов, потрясений и страданий, стойчески пережившего их. Все это написано в лицах фотогероев. В каждом – стремление к жизни, счастливой, свободной, осмысленной. Это – наши предки, достойные любви и преклонения, это – наши современники, создающие новую историю страны... Спасибо Фотографу, обессмертившему их.

Фотоальбом состоит из трех томов, каждый из которых посвящен определенному этапу истории Казахстана: дореволюционный период, советские годы, время независимости. Это позволило определить изобразительные интонации и очертить смысловые оттенки собранных за небольшой срок фотографий разного уровня и качества.

Фотоальбом, задуманный как своеобразная фотовыставка на страницах книги, не претендует на роль исторического исследования. Составители ставили перед собой задачу показать хотя бы небольшую часть того, что сохранилось в различных коллекциях. Это снимки в большей степени неизвестных авторов, создавших и оставивших после себя фотохронику Казахстана, начиная со второй половины XIX века и до сегодняшних дней. Благодаря проведенной компьютерной обработке, графически восстановлены многие теряющие качество снимки.

Мы не достигли бы успеха в поиске имен авторов фотографий давнего прошлого, поэтому отдаем дань творчеству Неизвестного фотографа, который делал эти кадры не для увековечения своего имени, а для сохранения памяти о характере Времени.

Мы благодарны здравствующим авторам, чьи фотографии помогли нам достичь связи времен и составить целостную композицию предлагаемого фотоальбома.

Основными источниками фотографий были официальные организации и учреждения в архивах и хранилищах которых хранятся миллионы единиц фотоинформации. Мы выражаем глубокую благодарность руководителям и сотрудникам: *Центрального государственного архива Республики Казахстан; Центрального государственного архива кинофотодокументов и звукозаписей Республики Казахстан; Центрального государственного музея Республики Казахстан; Национальной библиотеки Республики Казахстан; Национальной академической библиотеки Республики Казахстан; Президентского центра культуры Республики Казахстан; Ассамблеи народов Казахстана* за оказанную помощь в составлении фотоальбома. Мы также искренне благодарим владельцев частных коллекций фотографий и всех, кто поддержал нашу работу.

FROM COMPILERS

Photography itself being a result of deepening cognition of the world by a human being, turned into one of the major instruments to deepen this process. A scientific and technical invention made in the first half of the XIX century which had a revolutionary impact on development of the physical (and all other types) of science, the photography had become the most popular and accessible tool for individual examination of the surrounding world.

This edition did not aim at reflecting the history of the photography development as an adequate instrument in the arsenal of the modern technical and scientific progress. Photo album, which you are holding, is an attempt to present «stark moments» of the new and newest history of our young independent state. Each shot is the evidence of time... The journey to the past... Difficult and sturdy route to the future... This photo gallery is the photo chronicle of the Kazakh ethnos, who suffered from plentiful cataclysms, shakes and sufferings and came through them. Faces of photo heroes convey the striving for the happy, free and intelligent life. They are our ancestors worthy of love and admiration; they are our contemporaries, who made the new history of the country... Thanks you, Photographer, who perpetuated them.

Photo album consists of three volumes. Each of them is devoted to the certain period of the history of Kazakhstan: a period before the revolution, soviet years and the time of independence. The structure helped to define the artistic intonations and point out the meaningful hues of photos of different level and quality which have been collected for a short period of time.

Photo album planned as the specific photo-exhibition in the book does not pretend to be the historical research. The compilers endeavored to show at least some part of pictures kept in diverse collections. In most cases these pictures are of unknown authors who created and preserved the photo chronicle of Kazakhstan beginning from the second half of the XIX century up to nowadays. The computer processing helped to restore many photos which had lost their quality.

Anyway, we haven't had been successful in searching the authors' names of pictures from the past. Thus, let's pay homage to the Unknown Photographer, who took pictures with an intention not to immortalize his own name but to preserve the memory about the Time peculiarities.

We are grateful to all living authors whose pictures helped us to connect the times and compile the holistic composition in the presented photo album.

The main sources for pictures were official organizations and institutions, which keep millions of photos in their archives and depositories. We express deep gratitude to the leaders and employees of: the *Central State Archive of the Republic of Kazakhstan; Central State Archive of Film Documents and Sound Tracks of the Republic of Kazakhstan; Central State Museum of the Republic of Kazakhstan; National Library of the Republic of Kazakhstan; National Academic Library of the Republic of Kazakhstan; Presidential Cultural Center of the Republic of Kazakhstan; Assembly of Peoples of Kazakhstan* for rendered assistance in compiling the photo album. We are sincerely thankful to the owners of private photo collections and all those who supported our endeavor.

Көне фотосурет – ғажайып дүние. Тарихта аты белгісіз адамдар суреттерінің өзінде күәгерліктің ерекше күші бар. Мұндай суреттерден жылнамалар да, бейнелеу өнері шығармалары да жеткізе алмайтын айқындылық пен деректіліктің бұлтартпас шындығын аңғаруға болады. Көркемдік жағынан қораштау болса да, мұрағат фотосуреттері бәрібір көкіректі қозғап, көңілді түрткілейді. Кейіпкерлері о дүниелік болған, тіпті ұрпақтарынан да ешкім қалмауы мүмкін, бірақ олар, дәл осы сәтте көз алдыңызда тірі бейнеге айналғандай, заманынан сыр шерткендей.

Бұл томда XIX ғасыр мен XX ғасырдың басында түсірілген суреттер берілген. Олар өз заманындағы қазақ даласының тарихи бейнесін құрайды. Әрқайсының тағдырына үңіліп, әр модельдің мінезін тануға талпынасыз. Отбасылық суреттер мен олардың жора-жолдастарының, ру ақсүйектері мен ауыл тұрғындарының, ойын балалары мен үй шаруасында күйбеңдеп жүрген аналардың, салтаттылар мен алаша немесе текемет тоқып отырған ісмерлердің суреттері көз алдыңыздан кезегімен өтіп жатыр. Белгісіз фотосуретшіге асқан байсалдылықпен және өрлікпен қарап отырған ақындар мен сазгерлердің (1868) белгілі фотосуреті. Келесісінде қобыздың сарынымен мистикалық бөтен әлемге аттануға дайын отырған жас бақсы, түйе керуен мен арбалар, қайыршылар. Мұқият қараған адамға бұл суреттер сол жылдардың киім үлгілері мен бет әлпеттерінен, олардың салт-дәстүрі мен ұстындарынан, қоғамдық құрылыс пен мінез-құлқынан, іскерлік және күнделікті күйбең тірліктің болмысынан хабардар етеді. Ең бастысы, олар біздің кешегі тарихымыздың бет-бейнесін тамашалауға және арамызда қанша ұқсастық болса, соншалықты айырмашылықты да табуға болатын кешегі бабаларымыздың көздеріне қарауға мүмкіндік береді.

Мұнда, негізінен, студияда түсірілген және пленэрлік фотосуреттер. Біріншісінде уақыт тоқтатылып, оқиға ойластырылады. Мұндай суреттерде, көбіне, дәулетті адамдар бейнеленген. Олар – мұнда өздерінің жеке және қоғамдық өмірінің қас қағым сәтін қалдырып, отбасылық альбомдарын толықтыру, земство мен басшылық, департамент қабырғаларын көркемдеу үшін, өздерінің артықшылықтарын айқындау үшін келгендер. Әр топтардың, жүздер мен рулардың өкілдері бар. Лауазымы мен жасы жағынан үлкендері алдыңғы қатарларға отырып, қалғандары түрегеп тұр. Фотобейне еркін де сергек болуы үшін композиция, көбіне, жеңіл симметрия принципімен құрылған. Кейбірінде ресмилік бар, ондай суреттен әкімдіктің лауазымға сай салқын лебі еседі. Еуропаша киінген қалалық орыстар мен ұлттық үлгілердің үлдесі мен бұлдесіне оранған қазақ төрелерінің топтық суреттері де қызықты. Біріншісінен корпоративтік қатынастар бірдей болғанымен, өздерінің даралығын сақтап қалуға ұмтылған біркелкі киінген персонаждарды көрсек, екіншісінен дәстүрлі мәдениеттің сергектік самалы ескен рулық қатынастардың үзілмеген байланысын сезінесіз. Кейде олардан суық салтанаттың, өрлік ызғарын байқағандай боласыз: мұның себебі барлығының қатаң композицияға құрылғандығында – әрқайсының бет-жүзі айқын көрінуі шарт, ешкім жадағай, қарабайыр қалмауы тиіс. Адами байланыстар болмысы олардың орналас-тырылу орындарына байланысты: неғұрлым жақын болса, соғұрлым жылырақ... Төрт қазақтың суреті де тамаша, оның бірі отырған екі туысының иығына қолын салып тұр, демек, оған қақысы бар болғаны. Тап осы суреттен түсірілімнің табиғилығын армандаған фотосуретшінің «объективке қарамаңыздар» деген өтінішін естігендей боласыз. Сондықтан да олардың әрқайсысы өз жақындарының арасында өзінің жеке жан дүниесіне беріліп тұр. Қалыңдықтың биік сәукеле киген суреті керемет! Жанарында жабырқау мұң бар ма, қалай... Ұлттық киімнің ғажайып көркі қандай! Көптеген композициялардың ерекшелігін айтсаңызшы! Кейбір студиялық суреттерге кедейлер түсірілген. Оларды өмірдің көлеңкелі тұстарын түсіру үшін фотограф арнайы шақырып әкелген болуы керек. Жиһангез-суретшілер арасында кедейлерді бейнелеу әділеттілік деп есептелді. Олар да ойластырылған композицияға құрылған. Мінеки, бесеудің сахналық бейнесі: жерде отырған қария мен екі әйел, түрегеп тұрған жас жігіт және олардың аяқ жағына қисайған ер бала. Жалба-жұлба киінген бозбала дәулетті отбасының суретіндегідей қолын шалдың иығына салғаны жүрекке жылы да жақын. Кедейлігіне қарамастан бұлардың бар болмысынан да сол дәулеттілер тәрізді өрлік лебі есіп тұр. Тап қазір әлдеқайда ұшуға дайындалған үріккен құс тәрізді кейіптегі жалаңаяқ дәруіштің суретіне назар салмау мүмкін емес. Тіпті, осындай персонаждың өзі де студияға келіп, өзін түсіруге рұқсат берген. Артында із қалдырудан кім бас тартады дейсіз? XIX ғасырда кез келген фотосуретші жарық сәуле мен көзге түскен көріністі бағындырған сиқыршыдай көрінегін.

Көптеген суреттер киіз үйдің қасында және далада түсірілген. Мұндағы әлем өзгеше. Фотосуретшілер мәдениет белгілерін өз ортасында, қаз-қалпында түсіріп алуға тырысқан. XIX ғасырдың екінші жартысында Еуропада пайда болған этнографиялық натуралық фотография қазақ даласына да жетті. Кейбір суреттерде адамдар жасырын камерамен түсірілгендей көрінеді. Өзі көтеріп келген

үлкен аппаратқа қарамауға суретші адамдарды қалай көндіргені неғайбыл. Оның арманы – өмірдің қас қағым сәтін қаз-қалпында, ешқандай жасандылықсыз шынайы көрсету. Мінеки, бесік тербеткен ана. Мынау дастархан басына жиналған отбасы. Әппақ кимешек киген екі әйел кір жуып отыр. Суретші мен модельдің арасындағы конвенцияны бұзып, кейбіреуінің (ең әуесқойының) объективке тура қараған суреттері де бар. Ауыл адамдарының камераның алдына арнайы келіп, оның көзіне, яғни бізге, көрермендерге тесіле қараған суреттері де баршылық. Солардың бірі – шалбарлары күлкінді келтіретін, көздерінде жатырқау бар төрт бала. Керісінше, қауырсын қадаған қалпақ киген әдемі қыз бала ұялғаннан көзін жұмып тұр.

XIX ғасырдың 80-жылдарының өзінде адамдар мен заттарды қозғалыс кезінде түсіріп алудың мүмкіндігі болған. Мұның өзі халық тірлігінің кейбір көріністерін барынша табиғи қалпында түсіруге жол ашты. Әсіресе бұған ойын балаларын түсіру көп көмектесті, оларды бір орында тапжылтпай отырғыза алмайсың ғой. Міне, ұрымтал байқалған тамаша сәт: ауылдың жалаңаяқ балалары су тасып, егін салып ойнап жүр, шелекпен су әкеліп, диірменнің тасын айналдыруда. Жас шамалары әр түрлі балалар қыздар тепкен алтыбақанды айнала қоршап, балалық шақтың қызығына мәз. Киіз басып жатқан әйелдердің де суреті тамаша. Олардың қолдары жұмыста, көздері камераға қадалған. Осы бір қайталанбас сәт тарихқа мәңгілікке қалды.

Атақты адамдардың суреттеріне ерекше ықыласпен қарайсыз. Шоқан Уәлиханов, Абай Құнанбаев, Ыбырай Алтынсарин және Шәкәрім. Бұл суреттерге біздің санамызға сіңген образға ұқсай ма екен деген оймен ерекше қадаласыз. Олардың табиғи жүзіне үңілудің өзі керемет. Алайда жалғыз ғана суреттің біз білетін ақпараттарға толық сай келіп, ұлы адамдар туралы қалыптасқан талабымыздан шығуы мүмкін де емес. Олар туралы кескіндемешілер мен суретшілердің, мүсіншілердің жасаған образдары біздің көкейімізде әбден орнап, көз алдымызда қалып қалған. Солардың шығармашылық қиялдарының арқасында дүниеге шынайы ұлылық тұлғасының алуан түрде жасалған толыққанды бейнелері қалыптасқан. Ойға қалдырар тағы бір дүние: Абайдың екі ұлымен түскен суретінде әкесінің оң жағында, ұлы ақынның иығына қолын салып тұрған Тұрағұлдың бейнесі өзіне еріксіз тартады. Көзінен ойы көрініп, нық отырған әкесі мен інісінің жанында оны не толғандырды екен, жан дүниесінде нендей сыр бар? Оның сыры тарих қойнауына кетті, сондықтан да оның келбеті көпке дейін естен кетпейді.

Біз енді белгісіз біреулердің жүзіне үңілеміз. Өмірбаяны белгісіз болғандықтан, бұл жерде қиялдың да шегі жоқ. Екі сурет ерекше көз тартады. Оның біреуі альбомды, екіншісі оның бір тарауын ашып тұр. Біріншісі – оң қолына таяқ ұстаған, шапан мен бөрік киген, жасамыз қазақтың портреті. Екіншісі – тымақ киген жас жігіт. Бұлардың кімдер екенін ешқашан біле алмаймыз. Сондықтан да болар, осы суреттер аса қызықтырады. Мүмкін, олар халықтың квинтэссенциясын, оның мәдениетінің сымбаттық және рухани формуласын, адам өмірінің жастығы мен егделігін бейнелейтін болар. Екеуі де қарапайым киінген. Ұлттық киімдері көз тартатындай емес, жұпыны ғана. Бұл оның тұлғалық ерекшелігін айқындамағанмен, белгілі бір мәдени ортаның адамы екенін білдіреді. Екеуі де өздеріне нық сенімді, фотоаппараттың объектісіне жағына қоймайды. Жас жігіттің күш-қайратының толысқан шағы, маңдайына жазған мәңгіліктен, яғни фотокамерадан еш жасқанбайды. Жарқын жүзінде тағдыр тәлкегінің табы мен күдіктің ізі жоқ. Алайда, ол өмірді жұмақтың көлеңкесіндегі жеңіл қыдырыс деп санайтын қарабайыр емес. Екіншісі өмір көрген, тіс қаққан адам, сондықтан камерамен біреудің тағдырына араласуды ниет еткен адамның көзіне тіке қарауға өзін. Жүзінің өзі де қоладан құйылғандай. Аңызак жел мен күннің аптабына күйген жүзі, тұрпатты тұлға, сымбатты келбетінің өзі оның тегін адам емес екенін аңғартқандай.

Оларды студияға кім әкелді? Әлде бұлар өмірде бар екенімізді білдірейік деп өздері келді ме? Әлде олардың бөлекше тұрпатына қызыққан фотосуретшінің өзі ертіп келді ме? Қалай болғанда да, біз осы кездесудің арқасында адам жүзінің ерекше келбетімен, уақыттың, мәдениеттің, халықтың тамаша портретімен танысуға мүмкіндік алдық.

Көшпелі мәдениеттің кеңістігінде ғұмыр кешкен, бізге белгілі және белгісіз адамдардың бет-жүз келбетінен не көреміз? Одан біз өздерінің түсінігі бойынша өзгермейтін, бітпейтін әлемге деген ерекше қатынасты байқадық. Бәрі де осылай болған және бола да бермек. Сондықтан да олардың әрқайсысы жалған дүниенің өткінші-өкінішінен аулақ тәрізді. Өздеріне берік әрі сенімді. Тіпті, қала тұрғындары келбетінің өзінен уақыттың баяу жылжыған жалқау ағымының әсерін, өзгермейтін әлемнің өзінен еститін сияқтысыз – себебі, көп ұзамай-ақ, дүниенің астан-кестеңі шығып, бірінші дүниежүзілік соғыс, азамат соғысы және ... революция болмақ. Бұл әлем – тіпті басқа әлем.

Баян Барманқұлова

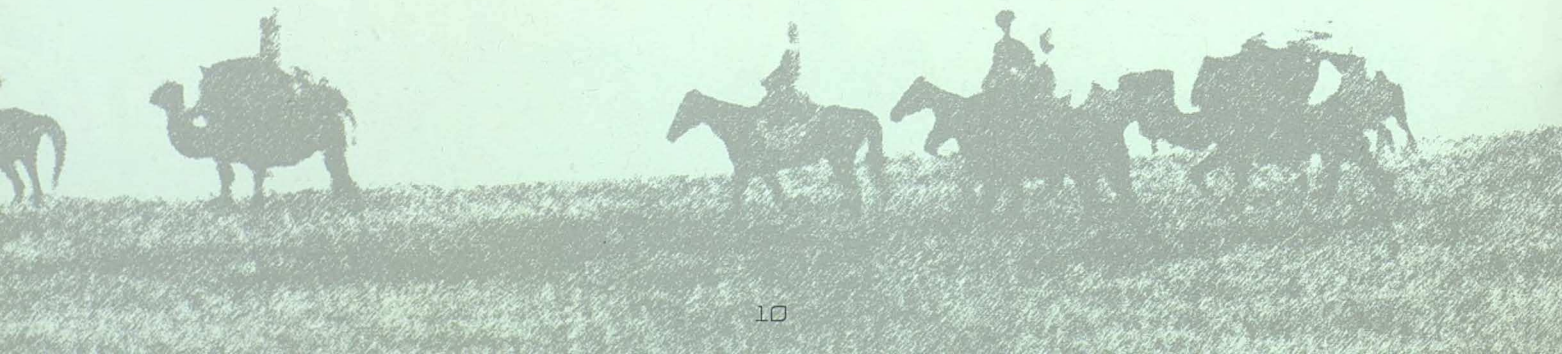
Старая фотография – вещь поразительная. Снимки, даже с неизвестными истории людьми, обладают особой силой достоверности. Исчезнувшее время обретает в них особую определенность и неопровержимость факта, которые недоступны ни летописи, ни произведениям изобразительного искусства. Архивные фотографии, пусть и не всегда отмеченные чертами художественности, все равно трогают душу. Персонажи давно уж в мире ином, возможно, не осталось никого из их потомков, чтобы поведать о былом, однако вот они – перед глазами, готовые на какое-то время стать событием настоящего момента.

В этом (первом) томе представлены фотографии XIX – начала XX вв. Они создают многогранный облик Казахстана того времени. Всякую из них можно долго рассматривать, пытаясь постигнуть характер каждой модели, услышать мелодии судеб. Чередой проходят снимки семейных пар и сотоварищей по службе, родовой знати и аульных жителей, играющих детей и матерей, хлопочущих по хозяйству, всадников и мастериц, создающих алаша или текеметы. Вот известная фотография акынов и музыкантов (1868), спокойно и с достоинством дающих рассмотреть себя неизвестному нам фотографу. На другой – молодой баксы (шаман), готовый под звуки кобыза отправиться в мистическое путешествие по иным мирам. Караван верблюдов, телеги, бродяга. Внимательному взгляду эти снимки дадут представление о типах лиц и одежде тех лет, о нравах и обычаях, об устройстве общества и манере поведения, о характере повседневной бытовой и деловой жизни. Но главное – они дают возможность увидеть лицо нашей истории, заглянуть в глаза тех, кто сравнительно недавно населял нашу землю. На тех, на кого мы так похожи и от кого так сильно отличаемся.

Фотографии здесь студийные и пленэрные. В первых событие построено и время остановлено. Чаще всего в них запечатлены состоятельные люди. Они пришли сюда, движимые чувством собственного достоинства, чтобы уловить мгновение личной и общественной жизни и пополнить семейные альбомы, украсить стены земства, управы, департамента. Есть представители разных цехов, родов и жузов. Кто постарше (по рангу и возрасту) – сидит, другие стоят. Часто композиция строится по принципу нежесткой симметрии, что позволяет придать фотоизображению ощущение живости и свободы. Иногда побеждает официоз, и тогда от снимка веет холодком административного соответствия. Интересны и групповые портреты русских горожан в европейских цивильных костюмах, и казахской верхушки, облаченной в разнообразие национальных одежд. Первые свидетельствуют о корпоративных отношениях между персонажами, одетых одинаково, но стремящихся сохранить в неприкосновенности свою индивидуальность. Вторые – о не разорванных родовых связях и живом и сильном аромате традиционной культуры. Но и в них иногда ощущается некий холодок торжественности, этакая величавая прохладность: ведь все подчинено композиции, в которой лицо каждого участника должно быть видно, никто не должен быть ущемлен фрагментарным присутствием. Характер человеческих связей создается уже расположением фигур в пространстве: чем ближе, тем теплее... Замечателен снимок четверых казахов: молодой человек легко прикасается пальцами к плечам двух сидящих сородичей. Наверное, он имел на это право. Здесь, кажется, слышишь просьбу фотографа, мечтающего об естественной мимике: не смотрите в объектив! И потому каждый из них живет и в мире собственной души и в кругу своих близких. Восхитительна юная невеста в высоком саукеле, с затуманенными глазами! Как все же богат фонд национальной одежды! И как выразительны многие композиции!

В некоторых студийных фотографиях сняты бедняки. Они призваны в студию волею фотографа, который захотел запечатлеть и эту, изначную, сторону современной ему жизни. Благодаря художникам-передвижникам изображение бедноты стало делом правым. Они тоже встроены в продуманную композицию. Вот сценка из пяти фигур: сидящие на полу старик и две женщины, стоящий молодой человек и мальчишка, полулежащий у их ног. Как забавно и трогательно, что рука молодого оборванца лежит на плече старика – так же как и в фотографии состоятельного семейства. Несмотря на бедность эти люди так же значительны и самодостаточны, как и те, другие. Трудно не заметить фотографию старого босого дервиша, похожего на встревоженную птицу, готовую мгновенно сорваться с места и улететь неведомо куда. И даже такой персонаж согласился войти в студию и дал себя сфотографировать. И кто же откажется оставить след, память о себе? Кто не стал бы позировать местному Надару, ежели тот обратил на человека внимание? А в девятнадцатом веке всякий фотограф был чародеем, которому подвластны свет и видимый мир.

Другие фотографии сняты в интерьерах юрт и в пространстве степи. Здесь особый мир. Фотографы стремятся зафиксировать признаки культуры в реальной среде. Этнографическая натурная фотография, возникшая в Европе во второй половине XIX века, добралась и сюда. В некоторых снимках люди запечатлены будто скрытой камерой. Чудом фотографу удалось убедить их не замечать

его и громоздкую аппаратуру, чтобы добиться ощущения непредумышленной композиции и жизни, словно захваченной врасплох. Вот мать, качающая колыбель. Вот семейство за скромным дастарханом. Две женщины в белоснежных кимешках стирают белье в тазах. Есть фотографии, в которых хотя бы один (самый любопытный) смотрит прямо в объектив, нарушая конвенцию между художником и моделью. Много и таких, где аульчане напрямую позируют и открыто смотрят в глазок фотокамеры, то есть на нас, зрителей: таковы четверо испуганных мальчиков в смешных штанишках. И наоборот: очаровательная девчушка в шапочке, украшенной перьями, зажмурила глаза от смущения.

Уже с 80-х годов XIX века стало возможным снимать людей и предметы в движении. Это позволяло приблизиться к естественности, фиксировать подсмотренные сцены народной жизни. Особенно это помогало при фотографировании детей, ведь их не заставишь сидеть неподвижно. Вот замечательные наблюдения: босые аульские ребятишки играют в извозчиков и пахарей, несут ведра с водой, крутят ручку жернова. Группа разновозрастной детворы обступила алтыбакан с весело качающимися на нем девочками. Замечательны снимки мастериц, занятых изготовлением войлоков. Они и делом заняты и задорно позируют перед камерой. Мимолетное уловлено и навсегда сохранено для истории.

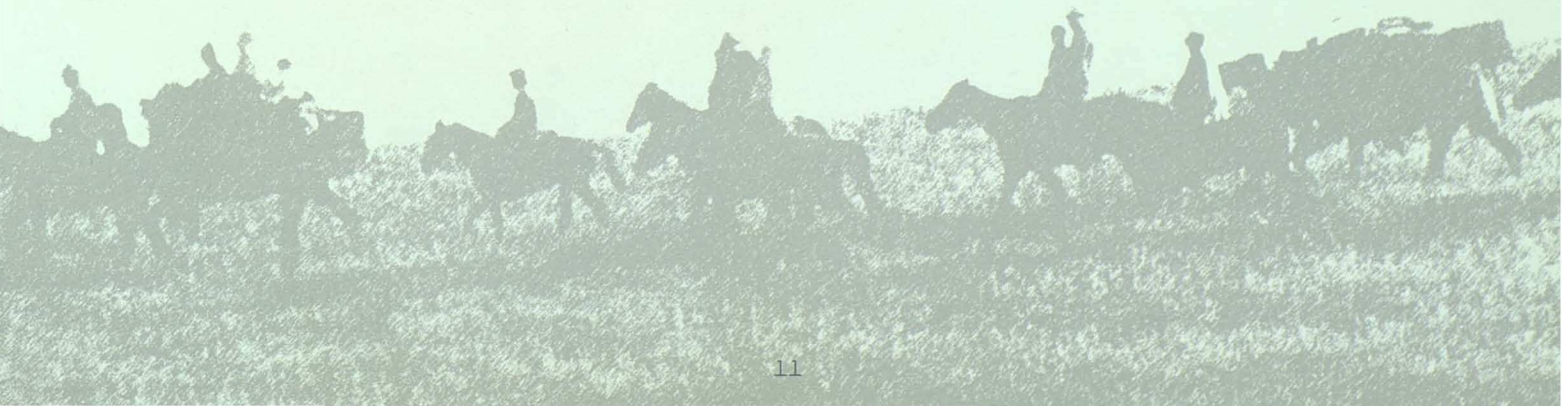
Особое отношение вызывают фотографии известных людей. Чокан Валиханов и Абай Кунанбаев, Ибрай Алтынсарин и Шакарим. На них смотришь особенно внимательно и придирчиво: соответствуют ли эти снимки нашему знанию о них? Как ни интересно всматриваться в эти лица, но, увы, одна фотография не может удовлетворить наше требовательное отношение к образу великого человека. Она кажется случайной, не покрывая всей полноты личности, известной нам по многим другим источникам информации, хотя и добавляет черточки и краски к имеющемуся у нас представлению. Здесь уместно вспомнить портреты великих, созданных живописцами, рисовальщиками и скульпторами. Благодаря их воображению на свет появились многочисленные варианты-образы, помогающие нам постичь безмерность исторической личности. Но вот что странно: в портрете Абая с двумя сыновьями больше всего привлекает и волнует лицо того, кто находится по правую руку от великого поэта. Что тревожит его, стоящего рядом со спокойными, уверенными и просветленными отцом и братом. Что снedaет, угнетает его душу? Что мешает быть таким же самодостаточным, как они? Никогда не узнать этого. И потому это лицо невозможно забыть.

Менее ограничено восприятие лиц неизвестных. Рамки биографии отсутствуют, и потому форма становится безграничной для интерпретаций. Вот два снимка. Один из них открывает альбом, другой один из разделов. Первый – портрет немолодого казаха в чапане и борике, с палкой в левой руке. Второй – молодой красавец в тьмаке. Кто они? Этого теперь не узнать. Но облик этих людей завораживает. Что в них? Они представляются квинтэссенцией народа, телесной и духовной формулой его культуры, олицетворением молодости и зрелости человеческой жизни. Оба одеты просто. Национальная одежда в самом практичном, далеком от эффективности, варианте. Она отсылает человека к корпусу определенной культуры, но не заслоняет свойств его личности. Открытые взгляды лица таят неразгаданные судьбы и характеры. Оба уверены в себе и не пытаются понравиться объективу фотоаппарата. Молодой полон воли к свершениям, его не пугает встреча с вечностью, которую сулит фотография. Светлое поле его лица еще не изборождено тревогами и перипетиями судьбы. Но он вовсе не простака, полагающий жизнь легкой прогулкой по райским кушам. Другой, умудренный повседневностью и случайностями, сам готов взглянуть на того, кто делает попытку поймать камерой суть чужой судьбы и другого «Я». Лицо словно вылитое из бронзы, и по твердости скул, и плотности кожного покрова, и по цвету лица, закаленного ветром и солнцем. Он готов к странствиям и к беседе.

Кто привел их в студию? Они сами, чтобы засвидетельствовать свое пребывание в этом мире? Или фотограф, потрясенный встречей со столь неординарными персонами? Но благодаря этой встрече мы можем увидеть особое человеческое лицо, ставшее, по счастливому стечению обстоятельств, замечательным портретом времени, культуры, народа.

Что общего есть в лицах известных и неизвестных нам людей, живших в пространстве кочевой культуры? Пожалуй, особое отношение к миру, который, по их понятиям, неизменен и бесконечен. Все так было, все так будет. Поэтому каждый как бы застрахован от капризов мимолетного. И полон уверенности и значительности. Даже в лицах горожан присутствует отблеск неторопливого течения времени, мелодия неизменного мира, звуки которой пронизывали жизнь людей в последний раз – ведь скоро случатся первая мировая и гражданская войны ... и революция. Мир станет другим.

Баян Барманкулова

Old photo is a striking thing. Pictures which depict even historically unknown people possess a particular sense of truthfulness. The passed time is framed into some certainty and accuracy of facts which cannot be perceived either through the chronology or works of fine arts. The archival photos even without any artistic value penetrate inside the soul. Characters, who passed away long ago and, maybe, left no descendants to tell about the past, are before our eyes ready to become heroes of the present moment.

Photos of the XIX – beginning of the XX century are presented in the first volume. They create the multifaceted image of Kazakhstan of that time. One can examine each of them for a long time in an attempt to perceive the character of each model, hear the melody of fortunes. Pictures of family couples and coworkers, tribal aristocracy and *aul* (village) inhabitants, playing children and mothers busy with their households, horsemen and carpet makers weaving *alasha* or *teckemets* go in sequence. Here is a well-known picture of *akyns* and musicians (1868) who calmly and with dignity let examine themselves to the unknown for us photographer.

The other picture depicts the young *baksy* (shaman) ready to start a mystical journey to other worlds under the sounds of *kobyzato*. The caravan of camels, carts, a vagrant. If you look attentively at the pictures they will give you an idea about types of faces and clothes of those years; customs and traditions; society structure and manner of behavior; routine and business life. But the most important thing is that they provide the opportunity to see faces from our history, look into the eyes of those who comparatively recently inhabited our land and those, whom we look alike and whom we are distinctive from.

Photos presented here are studio and plenary. In the former, the event is set up and the time has stopped. Well-to-do people are oftener depicted on them. They came there inspired with the intention to capture the moments of personal and public life and replenish the family albums and decorate the walls of the office, board, and department. There are representatives of various guilds, families, *zhuz* (clans). Those who are elder (in rank and age) are sitting, others are standing. Composition is often based on the principle of soft symmetry that allows to convey the feeling of liveliness and freedom in the picture. Sometimes official atmosphere dominates and then the photo spreads the cold administrative milieu. It is interesting to view group portraits of Russian citizens in European civilian suits, and the Kazakh elite dressed in various national attires. The former picture demonstrates the corporate relationships between the characters dressed equally, who are striving to preserve their individual inviolability. The latter conveys unbreakable tribal ties and strong flavor of the traditional culture. But the solemn coldness and lofty coolness is present there: everything is subordinate to the composition where a face of each participant should be seen, nobody should be shown fragmentary. The nature of the human ties is created through the position of figures in space: the nearer – the warmer... The picture of four Kazakhs is remarkable: a young man easily touches the shoulders of his two relatives with his fingers. Maybe, he had the right to. One can hear the photographer's request who dreams about the natural face expression, «Do not look into the lens!» That's why each of them is concentrating on his inner world and is among the relatives. A young blur-eyed bride is beautiful in high *saukele*! How rich is the national attire! How impressive are many compositions!

Poor people are presented in some studio photos. They are invited to the studio by the photographer who wanted to depict the other side of his contemporary life. Depiction of the poor folk has become the right thing due to movable artists. They are also built into the carefully planned composition. Here is the scene of five figures: an old man sitting on the floor, two women, a standing young man and a boy reclining at their legs. It is curious and touchy that the hand of the young ragged fellow lies on the shoulder of the old man – the same way as in pictures of well-to-do families. Despite the poverty these people are as significant and ail-sufficient as the others. It's hard to miss the picture of the old barefooted dervish who looks like an alarmed bird ready to instantly dart off and fly, God knows, where. Even this character agreed to come to the studio and take a picture of himself. Who will refuse to leave a trace or memory of himself? Who will not agree to pose for local Nadar if he has paid attention to this person? Each photographer in the nineteenth century was a wizard who could perceive the visible and invisible world.

Other pictures are taken inside yurts and in the steppe. The special world is there. Photographers try to fix the signs of culture in the real environment. Ethnographic natural photography which appeared in Europe in the second half of the XIX century reached this area too. In some pictures the people are presented as if they had been taken with a hidden camera. The photographer miraculously convinced

the people not to notice him and his awkward camera to gain the milieu of non-premeditated composition as if the life had been taken by surprise. Here is the mother rocking the cradle. There is the family at the simple meal. Two women in snow-white *kimesheks* are washing linen in the basins. There are photos where at least one person looks straight at the object-glass thus breaking the agreement between the artist and the model. There are many pictures where people pose openly and stare at the camera, i. e. at us, viewers: for instance, four fearful boys in funny panties. And vice versa, a charming girl in the hat decorated with plumage closed her eyes in embarrassment.

Since the 80s of the XIX century it had become possible to take pictures of people and things in their movement. This allowed to look more natural and fix the scenes of the people's life. It especially helped while taking pictures of children whom it's hard to make sit motionlessly. Some remarkable observations: barefooted *aul* (village) children played as if they had been cabmen and plowmen, carried the buckets of water, turned the millstone handle. A group of children at different ages surrounded the merrily swinging girls. Pictures of weavers who are making felts are wonderful. They both are busy and lively pose before the camera. The moment has been captured and preserved for the history.

Photographs of famous people arouse a special interest. Chokan Valikhanov and Abai Kunanbayev, Ibrai Altynsarin and Shakarim. We look at them more attentively and particularly whether these pictures correlate with our knowledge about them? Though it is interesting to look steadily at these faces but one photo cannot meet our particular interest in the image of this great person. It seems to be incidental which does not cover the whole personality known to us from other sources; though it adds some features and colors to the existing image. It is appropriate to remember the portraits of great persons portrayed by painters, drawers and sculptors. Numerous variants of images appeared to assist us in perceiving the immensity of the historical personality. But what is strange in the Abai portrait with his two sons: the face of the person who is on the right from the great poet attracts and excites most of all. What troubles him standing next to his confident and enlightened father and brother? What consumes and depresses his soul? What prevents him from being self-satisfied like they are? We'll never learn that. That's why it's impossible to forget this face.

The perception of unknown faces is less restricted. The biography schemes are absent and the form becomes endless for interpretation. There are two pictures. One of them opens the album, the other starts one of the parts. The first one depicts the portrait of elderly Kazakh in *chapan* and *borick*, with a stick in his left hand. The second is a handsome young man in *tymak*. Who are they? We'll never know. But the images of these people capture. What is there in them? They present the quintessence of the people, physical and spiritual formula of their culture, personification of youth and maturity of human life. Both are simply dressed. The national attire is in its most practical, far from effectiveness, variant. It defines the certain cultural status but doesn't hide the personality's features. Open faces cover puzzled destinies and characters. Both are confident and don't try to be liked by the camera. The youth is full of will to the endeavors, he is not afraid of the eternity shown at the picture. The light face is not wrinkled yet with troubles and reversals of fortune. But he is not a simpleton who considers the life like a paradise. The other, wise with daily routine and incidents is ready to look at the person who tries to capture the essence of the other fortune and other «ego» with his camera. His face due to the hard shape of his cheeks and hard skin, face complexion, hardened with wind and sun looks as if it had been made of bronze. He is ready for traveling and conversation. Who brought them to the studio? Or they themselves came there to immortalize their presence on earth? Was it the photographer who was impressed with these extraordinary persons? Thanks to this meeting we can see a special human face that under favorable circumstances turned into a remarkable portrait of the time, culture and people.

What is common in faces of well-known and unknown people living in the realm of the nomad culture? There is probably a special attitude toward the world, which according to them, is immutable and infinite. Everything was like that and everything will be. So everybody is ensured against momentous whims and is full of confidence and significance. Even in the faces of the urban citizens there is the gleam of slow time movement, melody of the permanent world, sounds of which penetrated the life of people for the last time – soon the first world war and the civil war ... as well as a revolution are coming. The world will become different.

Bayan Barmankulova

Жыраулардың жазбай кеткен
жырларын,
Арулардың ашпай кеткен сырларын,
Қорқытыңның қорқынышты мұң-зарын,
Қобызыңның шанағынан тыңдадым.

Іздедім де, сәттерімде түңілген,
Тастап кеткен аңызыңа жүгінгем.
Жүгінгем де, қайта туғам, тірілгем:
Тарихымды жазудамын бүгін мен,
Бабаларым, сенің ана тіліңмен!

Мұқағали Мақатаев

Предки,
В бою поддержите меня под мышки.

Одинокое дерево не обойду.
Я повешу аркан
На кривом суку.
Я не первым
В последнем бою упаду.
Кто не знает мою золотую саку?

Вон звезда сорвалась,
Голова моя клонится ниже,
Клятву верности женищине дав,
Я целую ладонь.
Ни сову, ни ворону, ни лебедя
Не обижу,
Аруах!
Укажи мне дорогу на Балатон.
Проскачу навсегда, навсегда
неизвестно откуда.
Только следы я оставлю глубокие
Людям,
Чтобы после дождей
Весь мой путь представлялся врагам
Вереницей пиал.
Чтоб они не сгорели от жажды,
Как я.

Олжас Сулейменов

Батыс-сібір сұлтандары. (1890 ж.)

Западно-сибирские султаны. (1890 г.)

Sultans of Western Siberia. (1890)

Тұран ақсүйектері. (XIX ғасырдың соңы)

Туранская знать. (Конец XIX века)

Turan elite. (End of the XIX century)

*Бөкей Ордасының сұлтаны әйелімен.
(XIX ғасырдың соңы)*

*Сұлтан Букеевской Орды с женой.
(Конец XIX века)*

*Sultan of Bukeev Horde with his wife.
(End of the XIX century)*